

Examen HAVO 2025

tijdvak 2
donderdag 19 juni
13.30 - 16.30 uur

geschiedenis

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 67 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag één van de kenmerkende aspecten wordt gevraagd, moet je de tekst opschrijven of dat deel ervan dat relevant is voor de beantwoording van de vraag (er zijn kenmerkende aspecten die uit meerdere onderdelen bestaan).

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende gebeurtenissen, die te maken hebben met papegaaien, staan in willekeurige volgorde:

- 1 De Culemborgse graaf Floris I, die zich verzette tegen het Spaanse godsdienstbeleid, voerde zijn papegaai een hostie die klaarlag voor een katholieke eredienst.
- 2 De ontdekkingsreiziger Christoffel Columbus bracht papegaaien, die hij kreeg van de inheemse bevolking van Amerika, naar Spanje.
- 3 De roodstaartpapegaai 'Polly' werd de mascotte van een luchtmachtonderdeel met Nederlandse piloten die voor de Duitsers waren gevlucht naar Engeland.
- 4 In Vught werden in een woonwijk voor Molukkers die na de onafhankelijkheid van Indonesië naar Nederland waren gekomen, straten genoemd naar de papegaaiensoorten Kastoeri en Lori.
- 5 Koningin Victoria bezat een papegaai die 'God save the Queen' [God beware de koningin] kon krijsen.
- 6 Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden in Parijs papegaaien in de top van de Eiffeltoren geplaatst die waarschuwden als ze een vliegtuig hoorden aankomen.

- 2p 1 Zet de gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 1.

De mening die Cincius Romanus geeft over de bibliotheek van Sankt Gallen past bij verschillende kenmerkende aspecten van de zestiende eeuw.

- 2p 2 Toon dit aan voor **twee** kenmerkende aspecten van de zestiende eeuw. *Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.*

Een geschiedenis:

In 1557 onderwees schoolmeester Derck Paesschen in Groningen zijn leerlingen uit 'een zeker Duits boekje, namelijk van Maarten Luther'. Het stadsbestuur verbood de schoolmeester dit boek te gebruiken. Toen Paesschen het boek toch bleef gebruiken, werd hij door het stadsbestuur uit Groningen verbannen om onrust te voorkomen.

- 2p 3 Beredeneer waardoor het stadsbestuur ervan uitging dat het gebruik van een boek van Maarten Luther voor onrust zou zorgen in de stad.

Twee gebeurtenissen:

- 1 Nadat Portugal in 1580 bij Spanje werd gevoegd, besloot de Spaanse koning Filips II dat schepen uit de Republiek niet meer in Portugese havens mochten komen.
- 2 In 1592 gaven Amsterdamse kooplieden aan de gebroeders Houtman opdracht om informatie in te winnen over de Carreira da Índia, de zeeroute naar India die de Portugezen hadden ontdekt.

- 2p 4 Geef voor elke gebeurtenis een verklaring met behulp van een verschillend kenmerkend aspect van de zestiende eeuw.
Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

Gebruik bron 2.

De kolonisten krijgen twee opdrachten mee voor de stichting van Nieuw-Nederland:

- 1 Nieuw-Nederland moet een vestigingskolonie worden.
- 2 De kolonisten moeten ervoor zorgen dat er geen conflicten ontstaan met de oorspronkelijke bevolking.

- 2p 5 Toon voor elk van beide opdrachten apart aan dat uit de brief blijkt dat de kolonisten deze uitvoeren.

Gebruik bron 2 nogmaals.

Pieter Schaghen is tevreden met de kolonie.

- 2p 6 Verklaar vanuit zijn functie als bestuurder van de WIC dat Schaghen tevreden is met de kolonie, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 3.

Na 1765 hebben de Britten behoefte aan een leger in India. Deze medaille wordt uitgereikt aan inheemse soldaten die voor de Britten vechten in India.

- 4p 7 Geef aan:
- waarom de Britten behoefte hebben aan een leger, waarbij je in je antwoord ingaat op een gebeurtenis uit 1765, en
 - welke boodschap de Britten willen geven door het uitreiken van de medaille, en
 - welke boodschap de Britten willen geven met de afbeelding op de medaille.

Gebruik bron 4.

Historici denken dat:

- 1 Wädstrom door het opnemen van deze gebeurtenis de abolitionistische beweging wil steunen.
- 2 de Afrikaanse koning mogelijk **niet** beïnvloed is door abolitionistische ideeën.

- 3p 8 Ondersteun beide redeneringen door:
- met een verwijzing naar de bron een argument te geven voor de eerste redenering, en
 - zonder bron een motief van de Afrikaanse koning te noemen voor het verbod op het vervoeren van slaafgemaakten door zijn rijk dat **niet** past bij abolitionistische ideeën.

Gebruik bron 5.

De oproep van Daendels past bij:

- 1 "verlicht denken" dat werd toegepast op sociale verhoudingen'.
- 2 'de democratische revoluties in westerse landen'.

- 4p 9 Geef per kenmerkend aspect aan waarom de oproep hierbij past, waarna je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de bron.

Vroegmoderne tijd

bron 1

In 1416 reist de Italiaan Cincius Romanus naar het klooster Sankt Gallen in Zwitserland. Hij schrijft aan een vriend:

Maar toen we de toren van de kerk van Sankt Gallen zorgvuldig bestudeerden, daar waar talloze boeken worden bewaard als gevangenen en waar de bibliotheek verwaarloosd is en vol met stof, wormen, roet en allerlei andere zaken die worden geassocieerd met de vernietiging van boeken, barstten we in tranen uit. We bedachten dat dit de manier is waarop de Latijnse taal zijn grootse glorie en onderscheiding had verloren. Werkelijk, als deze bibliotheek kon spreken dan zou het uitroepen: "Jullie die de Latijnse taal zo liefhebben, zorg ervoor dat ik niet helemaal vernietigd raak door deze treurige verwaarlozing!"

bron 2

Pieter Schaghen zit in het bestuur van de handelsorganisatie West-Indische Compagnie (WIC) te Amsterdam. Op 7 november 1626 schrijft hij:

Gister is het schip Het Wapen van Amsterdam gearriveerd. Het is vertrokken uit Nieuw-Nederland¹⁾ op 23 september. Ze brengen de boodschap dat het volk²⁾ gezond is en in vrede leeft. De vrouwen hebben daar kinderen gebaard en ze hebben het eiland Manhattan van de wilden³⁾ gekocht voor 60 gulden (...). Er is koren gezaaid in mei en gemaaid in augustus. Ze hebben voorbeelden van deze zomergranen gestuurd: tarwe, rogge, gerst, haver, boekweit, kanariezaad, bonen en vlas. De lading van het schip is: 7246 bevervellen, 675 ottervellen, 48 nertsvelen.

noot 1 een gebied in Noord-Amerika waar Nederlandse kolonisten zich vestigen

noot 2 de Nederlandse kolonisten

noot 3 Schaghen bedoelt de oorspronkelijke bevolking.

bron 3

Een medaille uit 1784, uitgereikt door de East India Company:

Toelichting:

Op de medaille staat *Brittannia*, een symbool voor Groot-Brittannië.

Brittannia houdt een lauwerkrans vast, een beloning voor overwinnaars.

Op de achtergrond staat een Indiaas fort afgebeeld waarop de Britse vlag is gehesen.

bron 4

De abolitionist Carl Wädstrom reist in 1787 naar Afrika en publiceert daarover een boek. Hierin staat over een koning in West-Afrika:

De koning had in het jaar 1787 een wet aangenomen die hem tot eer strekte, namelijk dat geen slaaf meer door zijn rijk mocht worden vervoerd. In die tijd lagen verschillende Franse schepen¹⁾ te anker in de Senegalese baai, wachtend op slaven. De route van de handelaren in zwarte mensen was door deze wet van de koning geblokkeerd en ze brachten de slaven daarom naar andere gebieden. De Fransen die hierdoor hun lading niet kregen, klaagden bij de koning. Hij was echter niet onder de indruk van hun klachten en gaf de geschenken terug die de Senegalese Compagnie hem stuurde. Hiervan was ik zelf getuige, en hij [de koning] verklaarde dat alle rijkdommen van de Compagnie hem niet van gedachte zouden doen veranderen.

noot 1 De Franse schepen waren onderdeel van de Senegalese Compagnie, een organisatie waarmee de Fransen handel dreven in Afrika.

bron 5

De Nederlander Herman Willem Daendels is generaal van de Franse troepen die in 1794 Gelderland binnentrekken. Hij roept de Nederlanders op:

Begin maar met u te wapenen met jachtgeweren, die u veel op de havezaten (landgoederen) en in de herenhuizen zult vinden. En met pieken, hooivorken of ander lang en scherp gereedschap. Vorm compagnieën van 125 mannen en kies kapiteins. Kies niet de rijkste, die mooi gekleed zijn of het best uit hun woorden komen, maar kies diegenen die het beste kunnen vechten. Wij bezorgen u leiders die de oorlog kennen. Wees niet bang dat u jaren soldaat moet blijven. Niemand hoeft langer de wapens te dragen dan de zaak vereist, dat wil zeggen totdat Oranje¹⁾ met zijn 'vergulde' knechten het land uit is.

noot 1 Daendels bedoelt de stadhouder Willem V van Oranje.

Moderne tijd

In 1851 toonde het Britse bedrijf *Robinson and Russel* op de wereldtentoonstelling in Londen een stoommachine waarmee suikerriet kon worden geperst. Er was veel interesse voor deze machine.

- 3p 10 Licht de interesse voor de machine toe door:
- een verklaring te geven waardoor er in het Caribisch gebied interesse was voor machines als deze, waarbij je in je antwoord ingaat op een Brits besluit uit 1833, en
 - aan te geven dat het tonen van de machine van *Robinson and Russel* bijdroeg aan de boodschap die de wereldtentoonstelling moest overbrengen.

Gebruik bron 6.

In 1857 laat de Britse overheid schepen bouwen die speciaal ontworpen zijn voor rivieren in India. De Britse overheid eist dat:

- 1 de schepen tot ver in de binnenlanden kunnen varen.
- 2 de schepen veel soldaten tegelijk kunnen vervoeren.

- 3p 11 Licht de bouw van het schip toe door:
- te verklaren waardoor de Britse overheid juist in 1857 opdracht geeft voor de bouw van schepen als deze, en
 - aan te tonen bij welk kenmerkend aspect van de negentiende eeuw het ontwerp van het schip past.

Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

Gebruik bron 7.

Dominee Hoedemaker wil met de brochure geld bij elkaar krijgen voor zijn werkzaamheden, zoals het verzorgen van godsdienstlessen voor fabriekskinderen.

3p 12 Licht dit toe door:

- aan te tonen dat Hoedemaker een bijdrage levert aan 'de discussies rondom de sociale kwestie', waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron, en
- zonder bron de politiek-maatschappelijke stroming te noemen waarbij Hoedemaker met zijn werkzaamheden past.

Gebruik bron 8.

Eind negentiende eeuw dachten de Britten dat zij de wereld moesten beschaven.

2p 13 Geef aan welke kritiek het lied weergeeft op dit idee, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de liedtekst.

Een geschiedenis:

Begin 1919 sloten meer dan 350.000 Duitse soldaten zich aan bij paramilitaire eenheden die *Freikorps* [Vrijkorps] werden genoemd. De regering van de Republiek van Weimar zette Vrijkorpsen eerst in voor het neerslaan van opstanden, maar kondigde in 1920 aan dat ze werden opgeheven. Hierna kwamen Vrijkorpsen in opstand. De Duitse legerleiding weigerde de opstand neer te slaan.

Aan deze geschiedenis kun je verschillende oorzaken ontleen voor de zwakke positie van de regering van de Republiek van Weimar.

2p 14 Toon dit voor **twee** oorzaken aan.

Gebruik bron 9.

Stel: je doet onderzoek naar de verkiezingsdag in 1936. Je trekt de conclusie dat deze beschrijving een waarheidsgetrouw beeld geeft van het verloop van de verkiezingsdag.

3p 15 Geef aan:

- zonder bron waardoor je kunt twijfelen aan de betrouwbaarheid van krantenartikelen in Duitsland in die tijd, maar
- dat de beschrijving **wel** een waarheidsgetrouw beeld geeft van het verloop van een verkiezingsdag in een totalitaire staat, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

De volgende gebeurtenissen uit het leven van Konrad Adenauer (1876-1967) staan in willekeurige volgorde:

- 1 Adenauer liet vlaggen met daarop het hakenkruis weghalen die aan Keulse bruggen werden opgehangen voor het bezoek van de nieuwe rijkskanselier Hitler.
- 2 Adenauer sprak met de Fransen over samenwerking in het Rijnland om de Duitse verzoeningspolitiek te ondersteunen.
- 3 De leiding van de Britse bezettingszone verweet Adenauer dat hij het opruimen van puin in Keulen niet snel genoeg regelde.
- 4 Kort nadat legerofficieren een aanslag pleegden op Hitler vanwege het dramatische verloop van de strijd tegen de geallieerden, werd Adenauer opgepakt en vastgezet.
- 5 Om meer arbeidsplaatsen te creëren voor de mensen die door de beurskrach werkloos werden, verbood Adenauer zijn ambtenaren bijbanen te hebben.
- 6 Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontwikkelde Adenauer een worst op basis van sojameel om het tekort aan vlees op te vangen.

2p **16** Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 10.

De situatie die Rie Stroek-Wagenmakers beschrijft, vindt na 1956 niet meer plaats in Nederland.

- 2p **17** Geef hiervoor een verklaring door:
- de wet uit 1956 te noemen die situaties als deze niet langer mogelijk maakt, en
 - met een verwijzing naar de bron aan te geven wat deze wet wil veranderen.

Gebruik bron 11.

Je concludeert dat je deze bron kunt gebruiken om:

- 1 een motief aan te tonen voor de bouw van de Berlijnse Muur.
- 2 te verklaren dat er altijd twee grenswachten tegelijk werken bij de Berlijnse Muur.

4p **18** Toon de juistheid van elke conclusie aan, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de bron.

Na de Tweede Wereldoorlog verscheen *de Volkskrant* met de ondertitel 'Katholiek dagblad voor Nederland'. In 1965 besloot de redactie van *de Volkskrant* om de ondertitel niet meer te gebruiken.

2p **19** Leg uit bij welke maatschappelijke verandering in Nederland in de tweede helft van de twintigste eeuw dit besluit past.

Gebruik bron 12.

Een bewering:

De SED geeft een eenzijdig beeld weer van de Duitse deling.

- 4p 20 Ondersteun deze bewering door:
- zonder bron het politieke beleid van Stalin in 1945 te noemen dat bijdraagt aan de Duitse deling, en
 - met bron aan te tonen dat de SED een communistische visie weergeeft op de Duitse deling, en
 - met bron het verband uit te leggen tussen het beeld dat de SED schetst van de Duitse deling en de *Ostpolitik* van Brandt.

Gebruik bron 13.

Twee beweringen:

- 1 Feministen van de tweede golf zullen kritiek hebben op deze advertentietekst.
- 2 Het succes van uitzendbureaus als Studia wordt mede veroorzaakt door de groei van de economie in Nederland.

- 4p 21 Toon de juistheid van beide beweringen aan, waarna je je antwoord telkens ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Een gegeven:

In 1983 publiceerde het *Christen-Democratisch Appèl* (CDA), de partij van minister-president Lubbers, een onderzoeksrapport. Hierin stond de kritiek dat burgers "in plaats van voor elkaar te zorgen, er steeds meer vanuit gaan dat de overheid die verantwoordelijkheid overneemt."

Lubbers wilde met dit onderzoeksrapport zijn beleid ondersteunen.

- 2p 22 Toon met een verwijzing naar het onderzoeksrapport aan welke beleidsmaatregel Lubbers wilde ondersteunen.

In 1984 besloot de Nederlandse regering dat op lagere scholen aan "leerlingen van 'niet-Nederlandse afkomst' les zal worden gegeven in hun eigen taal, zoals het Turks, Marokkaans, Italiaans, Grieks en Moluks."

- 2p 23 Leg uit bij welk migrantenbeleid van de overheid in die tijd dit besluit paste.

Gebruik bron 14.

De tekenaar geeft in deze prent een mening weer over de integratie van de voormalige DDR in het verenigde Duitsland.

- 2p 24 Toon aan welke mening dat is, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de prent.

De volgende twee vragen gaan over de diamant van Banjarmasin, die werd meegenomen van het Indonesische eiland Borneo naar Nederland:

In 1859 veroverden Nederlandse troepen het vorstendom Banjarmasin op het Indonesische eiland Borneo. Ze namen een grote diamant van de voormalige sultan van Banjarmasin mee. De Nederlandse regering liet deze diamant in het Rijksmuseum tentoonstellen, als 'een geschiedkundig gedenkteken van de onderwerping van Banjarmasin'.

2p **25** Licht het tentoonstellen van de diamant toe door:

- met een kenmerkend aspect uit de negentiende eeuw een verklaring te geven voor de beslissing om de diamant tentoon te stellen, en
- de politieke boodschap te noemen die de regering met het tentoonstellen wilde overbrengen.

Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

In 2017 plaatste het Rijksmuseum bij de diamant van Banjarmasin (zie vraag 25) de tekst: "Deze diamant is oorlogsbuit. Ooit was hij eigendom van Panembahan Adam, de sultan van Banjarmasin".

2p **26** Licht het plaatsen van de tekst toe door:

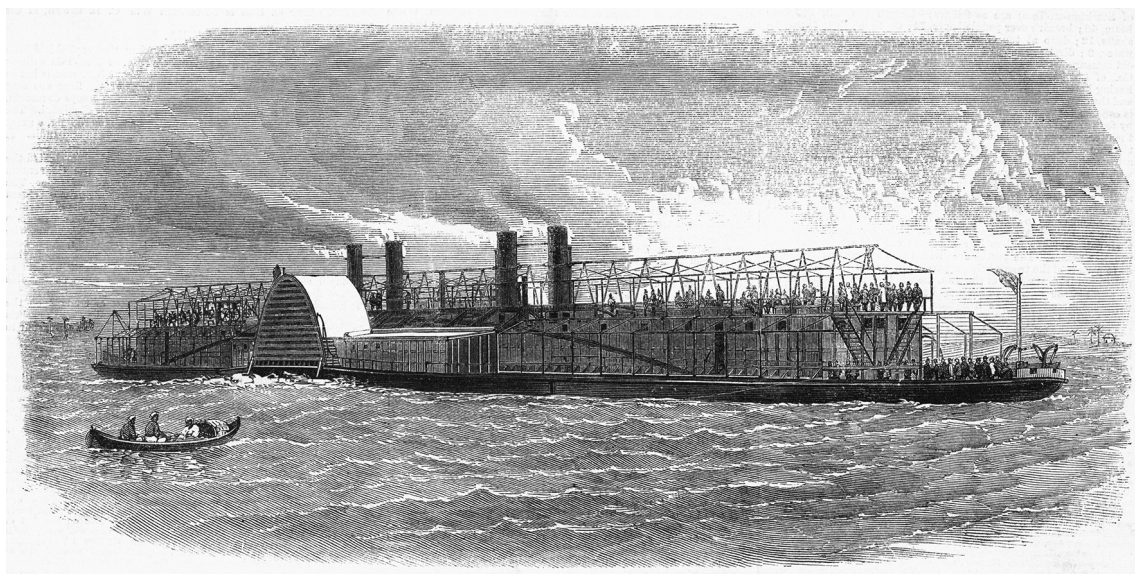
- met een kenmerkend aspect uit de twintigste eeuw een verklaring te geven voor het besluit deze tekst te plaatsen, en
- aan te geven wat het Rijksmuseum met de tekst wilde bereiken.

Let op: je moet na het opschrijven van een kenmerkend aspect een uitleg geven.

Moderne tijd

bron 6

Tekening uit 1861 van een Brits schip op de Indiase rivier de Indus:

bron 7

In 1875 schrijft dominee Hoedemaker in de brochure *De Fabrieksarbeiders te Veenendaal*:

Levendig herinner ik mij de indruk, die de bleke, ingevallen, verouderde, scherp getekende gelaatstrekken van de jongens en meisjes (...), op mij maakten vooral gedurende de eerste weken van mijn verblijf te Veenendaal. Nooit vergeet ik het ongewone geluid van de fabrieksbel, die mij vaak wekte, terwijl alles buiten nog donker en stil was, en hoe ik te midden van de afgemeten voetstappen der oudere arbeiders, het getrappel van kleine voetjes kon onderscheiden, die zich voorbij de woningen waar alles nog 'in de rust was', naar het werk spoedden. Ik wist, dat er kinderen voorbijgingen, die misschien dezen morgen al slapende uit bed getild waren om, op de kille stenen van den vloer wakker geschud, tot bezinning te komen.

bron 8

Rond 1895 wordt in Groot-Brittannië een lied geschreven over Britse koloniale politiek in Afrika:

Voorwaarts, huursoldaten, op naar het heidens land,
Kerkboek in je zakken, 't geweer klaar in je hand.
Breng het goede bericht naar landen met een handelssfeer,
Verbreid het vreedzaam evangelie – met een Maximgeweer¹).

noot 1 Dit is een Brits machinegeweer.

bron 9

Bericht uit de Duitse krant *Freiburger Zeitung* van 29 maart 1936:

Een prachtige lentehemel glimlacht over de Rijkshoofdstad. Verkiezingsdag - feestdag! De Berlijners werden al vroeg uit bed getrommeld. Sinds 7.00 uur klinkt er marsmuziek door de met vlaggen versierde straten. De nazigelederen zijn overal aanwezig en doen opnieuw een beroep op plicht en geweten (...). Een verkwikkende, vrolijke sfeer domineert de stad. Binnenkort zal er een echte volksverhuizing plaatsvinden naar de meer dan 2.000 stembureaus. (...) Bij aanvang van de verkiezingen, staan er lange rijen mensen voor de stembureaus tot ver in de straten. (...) Om 12.00 uur hebben al vele honderdduizenden hun stem kunnen uitbrengen, stemmend in lijn met de grote woorden van de leider [Hitler] die in veel stembureaus aan de muur hangt: 'voor de één zijn we de partij, voor een ander een organisatie, weer iets anders voor een derde, in werkelijkheid zijn wij het Duitse volk!'

bron 10

In een interview vertelt de Nederlandse Rie Stroek-Wagenmakers over het inwisselen van een girobetaalkaart¹) bij de bank in de jaren 1950:

"Was ik eindelijk aan de beurt na een uur wachten, zegt die man 'waar is de toestemming van uw man?' Woedend was ik." Bij de slager om de hoek vroeg Rie vervolgens een briefje en schreef zelf een machtiging. "Ik ben bij een ander loket gaan staan en heb mijn geld toch gekregen", lacht ze, nog altijd trots op haar ongehoorzaamheid.

noot 1 Met een girobetaalkaart kon je geld opnemen van een bankrekening.

bron 11

Christel Dux beschrijft een voorval uit haar jeugd in Oost-Berlijn in 1957:

Papa nam altijd graag de tijdschriften mee die verboden waren, en hij was vooral dol op de *Stern*¹⁾, die oom Alex²⁾ altijd las. Daarom stopte hij vlak voor de grens, voordat we bij de Oberbaumbrug werden gecontroleerd, altijd één of twee tijdschriften in zijn broek. Na een feestje werd hij overmoedig en stopte een aantal tijdschriften in zijn broek toen hij bij tante Gerda²⁾ was. We namen de trein naar Warschauer Straat en liepen naar de Oberbaumbrug, het was al nacht. Op de Oberbaumbrug stond maar één jonge grenswachter, misschien was de ander net vertrokken of ziek, het waren er in ieder geval altijd twee geweest. Hij wilde onze identiteitsbewijzen zien. Over het algemeen werd gevraagd waar je vandaan kwam, maar deze grenswachter zei niets, stelde alleen de gebruikelijke vraag over tijdschriften. Mijn vader antwoordde een beetje geschokt: 'Nee, wat denkt u, zulke besmette kranten lezen wij niet.' Precies op dat moment vielen de *Sternen* uit zijn broekspijpen. Pats, daar lagen ze voor de grenswacht. 'O God, we moeten nu gaan', dacht ik en natuurlijk was ik bang dat mijn ouders nu opgesloten zouden worden. Smokkel van verboden, provocerende, imperialistische geschriften betekende jarenlang gevangenisstraf. Maar de grenswacht liet ons de tijdschriften oppakken, gaf mijn ouders hun identiteitsbewijs en liet ons gaan. "Ga weg", waren slechts zijn woorden. Ik ben deze persoon nog steeds dankbaar dat hij ons van een verschrikkelijk lot heeft gered.

noot 1 *Stern* is een West-Duits weekblad.

noot 2 Oom Alex en tante Gerda wonen in West-Berlijn.

bron 12

In 1967 schrijft de communistische partij van de DDR (de SED), in een open brief aan de bevolking van de BRD (West-Duitsland):

Wij zijn ervan overtuigd dat ook in West-Duitsland de arbeiders, verbonden met alle arbeidersklassen, op een dag het imperialisme zullen verslaan. Ook zij zullen de weg van de democratie kiezen en uiteindelijk het socialisme vestigen. Dit is de enige mogelijkheid voor een uiteindelijke hereniging van de twee Duitse staten. Om hieraan bij te dragen moeten de West-Duitse arbeiders hun macht doen gelden. De arbeidersklasse van beide Duitse staten zal herenigen wat het imperialisme verscheurd heeft. De imperialisten hebben Duitsland in tweeën gedeeld. De arbeidersklasse van beide Duitse staten zal Duitsland weer één maken.

bron 13

In het dagblad *Het Parool* van 5 juni 1970 staat deze advertentie van Studia: een uitzendbureau en een crèche:

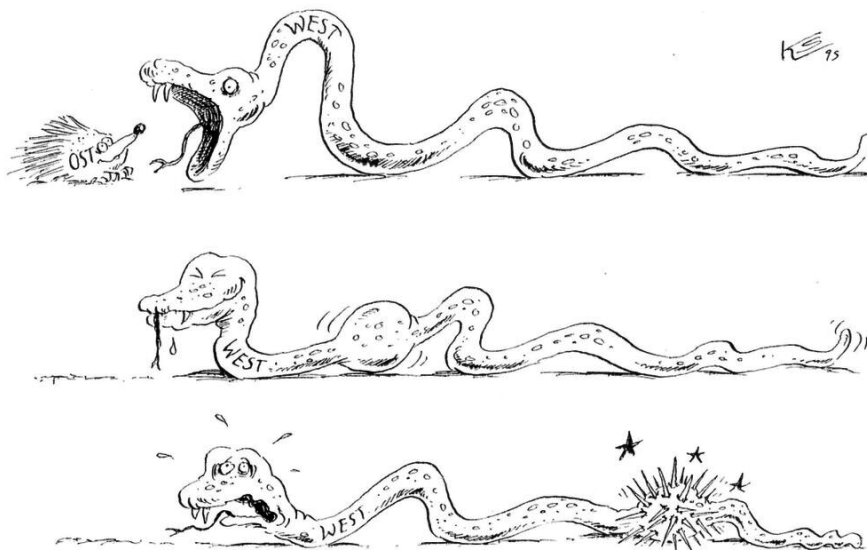
MOEDER uw peuter vindt het fijn om samen met leeftijdsgenootjes in een leuke omgeving:

- te spelen (met goed speelgoed).
- te eten (verantwoord voedsel).
- te slapen (in zijn 'eigen' bedje).

Dit kan in Studia onder toezicht van een deskundige leiding. U vindt het prettig om eens - al is het maar voor een paar weken - uit uw dagelijkse sleur te breken. Uw 'oude' beroep (steno)-typiste of secretaresse weer eens op te nemen. Uw huishoud- of vakantiebudget aan te vullen. Dat kan via Studia uitzendbureau. Uw kind is uitstekend verzorgd. En u verdient minstens f 140,- netto per week.

bron 14

Prent van de Duitse tekenaar Klaus Stuttmann uit 1995:

[Zum Tag der dt. Einheit]

Toelichting:

Op de egel staat Ost (Oosten) en op de slang staat West (Westen).
De ondertitel is 'Op de dag van de Duitse eenheid'.

Kenmerkende Aspecten

Tijdvak 5

- het begin van de Europese overzeese expansie.
- het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
- de hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.
- de protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.
- het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat.

Tijdvak 6

- het streven van vorsten naar absolute macht.
- de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.
- wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.
- de wetenschappelijke revolutie.

Tijdvak 7

- rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).
- uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden transatlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- de democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Tijdvak 8

- de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
- discussies over de 'sociale kwestie'.
- de moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- de opkomst van emancipatiebewegingen.
- voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
- de opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.

Tijdvak 9

- de rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie.
- het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme.
- de crisis van het wereldkapitalisme.
- het voeren van twee wereldoorlogen.
- racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
- de Duitse bezetting van Nederland.
- verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering.
- vormen van verzet tegen het West-Europese imperialisme.

Tijdvak 10

- de verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog.
- de dekolonisatie die een eind maakte aan de westerse hegemonie in de wereld.
- de eenwording van Europa.
- de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
- de ontwikkeling van pluriforme en multiculturele samenlevingen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.